

Міністерство освіти і науки України
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
Київський університет імені Бориса Грінченка
Національний університет «Кисло-могилянська академія»
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Відділ освіти Глухівської міської ради
Відділ освіти Глухівської районної державної адміністрації

ЗБІРНИК СТАТЕЙ

*VI Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції*
**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ»**

Глухів
(20–21 лютого 2020 року)

Рекомендовано до друку кафедрою психології та соціальної роботи (протокол № 6 від 13.01.2020 р.) та радою факультету початкової освіти (протокол №6 від 22.01.2020 р.) Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Редакційна колегія:

Н. М. Ільїна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;

Л. М. Коробка – кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії психології мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України;

В. М. Поліщук – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології особистості та соціальних практик Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка; професор кафедри психології та педагогіки Національного університету «Києво-Могилянська академія»; Заслужений працівник освіти України;

О. П. Сергєєнкова – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології особистості та соціальних практик Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка;

В. М. Чернобровкін – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та педагогіки Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Відповідальні за випуск:

А. В. Журавель – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології та соціальної роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;

О. В. Зінченко – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології та соціальної роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

А 43 Актуальні проблеми практичної психології : збірник статей VI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Глухів, 20–21 лютого 2020 року) / Міністерство освіти і науки України, Глухівський НПУ ім. О. Довженка [та ін.]; [ред. кол. : Н. М. Ільїна, Л. М. Коробка, В. М. Поліщук, О. П. Сергєєнкова, В. М. Чернобровкін]; відп. ред. Н. М. Ільїна. – Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, – 2020. 000 с.

У збірнику опубліковані статті VI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми практичної психології», яка відбулася на кафедрі психології та соціальної роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка 20–21.02.2020 року.

Публікації, як правило, подаються в авторській редакції.

Відповідальність за достовірність поданої інформації покладається на авторів.

УДК 159.9

© Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка, 2020.

ЗМІСТ

Частина I.

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА НАУКОВОГО ДОРОБКУ ПРАЦІВНИКІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ, ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ, СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ (ОДНООСІБНІ НАУКОВІ ПРАЦІ ТА У СПІВАВТОРСТВІ)

Бірюк Л. Я., Пішун С. Г. Мотиваційно-адаптаційні складові психологічної готовності вчителів до професійної діяльності	7
Ветрова О. Д. Структурні компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до взаємодії сім'ї та школи в роботі з обдарованими дітьми молодшого шкільного віку	12
Вінник Н. Д., Васильєв О. О. Психологічні дефініції культури: особистісна, професійна, духовна	18
Власенко І. А., Догарь О. Р. Психологічні особливості переживання особистістю кризи середнього віку	22
Гальченко В. М., Литвин В. А. Розвиток пам'яті старших дошкільників засобом ейдетики	27
Єгорова К. Г. Особливості психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку з дитячим церебральним паралічем у соціально-реабілітаційній роботі майбутніх соціальних педагогів/соціальних працівників в інклюзивному середовищі.....	31
Журавель А. В. Психологічна підготовка студентів-психологів до побудови професійної кар'єри	36
Зінченко О. В. Психологічні особливості явища інтернет-фейків.....	42
Гльїна Н. М. Мобінг як патологічна форма професійних деструкцій у педагогічному колективі закладу вищої освіти	47
Кабиш М. Ю. Формування стилістичної компетентності учнів як проблема психолого-педагогічного дослідження	52

Калішук С. М. Динаміка «картини світу» майбутнього психолога-консультанта: алгоритм експрес-діагностики та трансформації	58
Капоріна О. В. Професійне вигорання педагога: ознаки, причини, способи подолання	62
Корнієнко Т. М. Формування психологічної готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з бездомними	67
Коробка Л. М. Підвищення толерантності до інакшості в контексті проблеми протидії стигматизації в різних суспільних середовищах	72
Курант О. Є. Особливості застосування коучингового підходу у професійній діяльності соціального працівника	77
Кутішенко В. П. Старість як період мудрості і духовного просвітлення людини	83
Мисник С. О. Особливості мотиваційних пріоритетів сучасних дітей молодшого шкільного віку	87
Мищенко-Дрючило В. М. Психологічний зміст феномену покликання	93
Назарова І. М. Ігри у роботі з дітьми дошкільного віку, що мають фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення	98
Петренко О. Ю. Діагностичне дослідження дітей, що мають розлади аутистичного спектра	103
Петрикей О. О. Психологічне забезпечення підготовки спортсменів як проблема сучасної психології спорту	108
Подшивайлов Ф. М., Подшивайлова Л. І., Данилейко В. В. Аналіз особливостей зв'язку стилю лідерства в сім'ї та мотивації досягнень студентів	114
Полішук В. М. «Актуальна наукова проблематика» як пізнавальний феномен	121
Полішук С. А. Конструктивна поведінка у критичних і надзвичайних ситуаціях	127

Рева О. М., Гамаліна К. А. Психологічна підготовка молоді до безпечної поведінки в ситуації терористичного характеру	133
Рябко Ю. В. Психопрофілактична робота психолога освіти у цифровому середовищі: на шляху напрацювання орієнтирів	138
Самодєлова О. С. Природа тривоги й тривожності в психологічних дослідженнях	144
Сокол А. О. Профілактика схильності до суїцидальних тенденцій серед учнівської молоді (з досвіду роботи фахівця психологічної служби школи)	149
Столярчук О. А., Коханова О. П. Роль особистісного потенціалу в переживанні студентами криз професійного навчання.....	155
Тарасова Т. Б., Ярош Н. А. Проблеми мотивації навчально-професійної діяльності студентів другого рівня вищої освіти.....	161
Тітаренко С. А. Вплив ігрової діяльності на розвиток ейдетичної пам'яті в дітей старшого дошкільного віку	167
Ткачишина О. Р. Явища стереотипізації в умовах кризових ситуацій.....	172
Фурман В. В., Власенко І. А. Психологічне здоров'я студентської молоді як передумова професійної самореалізації.....	177
Химан Г. П. Психологічні особливості стресостійкості педагогів	181
Шейко Г. Д. Розвиток у майбутніх педагогів уміння критично мислити	187
Шинкарьова Л. В., Сорокіна О. А. Соціально-психологічні проблеми дружин учасників бойових дій	192
Шрамко І. А. Соціально-психологічні особливості підтримки життєдіяльності жінок в умовах динамічних соціотехнічних систем.....	198

Частина II.

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПОЧИНАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Коробка І. М. Попередження міжособистісних конфліктів в організації: результати психокорекційної роботи	202
Кусятникова Ю. О. Емпіричне дослідження зв'язку проявів інтернет-активності молодших школярів з показниками соціалізації.....	209
Полякова В. Л. Емпіричне дослідження особливостей конфліктності дітей молодшого шкільного віку	214
Сінельников С. О. Психологія війни: соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій.....	219
НАШІ АВТОРИ	225

СТАРІСТЬ ЯК ПЕРІОД МУДРОСТІ І ДУХОВНОГО ПРОСВІТЛЕННЯ ЛЮДИНИ

У статті здійснено теоретичний аналіз підходів до розуміння старості у психологічній та духовній літературі. Обґрунтовано її екзистенційну сутність як періоду мудрості і духовного просвітлення людини.

Ключові слова: старість, мудрість, геронтологія, духовний розвиток.

Сьогодні феномен старості потребує більш глибокого осмислення. Інтерес до цієї проблеми зумовлюється рядом чинників. Зокрема, в сучасному суспільстві все частіше спостерігаються прояви різних форм нетерпимості до старих людей з боку молодого покоління, дискримінації представників цієї вікової категорії, неприйняття факту власного старіння особами похилого й старечого віку, страху перед старістю, який виникає в осіб молодого й середнього віку. Перспектива старіння для багатьох людей є настільки травмуючою, що вони різними методами намагаються відстрочити цей період, або ж воліють взагалі нічого не знати про нього. Звідси, виникає потреба осмислення екзистенційної сутності старості та, відповідно, розроблення нової суспільної стратегії щодо вирішення перерахованих вище проблем.

Проблеми старості й старіння розробляли такі вчені, як Г. Абрамова, Л. Анциферова, О. Балашова, Л. Бороздіна, М. Гамезо, М. Єрмолаєва, Є. Ісаєв, О. Краснова, О. Лідерс, Н. Логінова, О. Молчанова, Є. Рибалко, К. Шааб, М. Baltes, C. Ryff, J. Smith, U. Staudinger, A. Freundetal та інші. Однак, геронтологія залишається однією з найменш досліджених галузей психології розвитку.

Метою нашого дослідження є здійснення теоретичного аналізу підходів до розуміння старості в контексті її екзистенційної сутності.

К. Юнг стверджував, що старість, як завершення людського життя, повинна мати власне значення, а не бути жалюгідним придатком

до інших періодів життя. У зв'язку з цим, К. Юнг вважав помилкою впроваджувати закони ранніх етапів життя у програму старості. Результатом психологічної перебудови особистості в старості є поява нової життєвої позиції, цілісності, спрямованості всередину себе, раціонального, і разом з тим, споглядального підходу до свого існування, стійкої психічної і моральної рівноваги. Тому, розмірковуючи про нервові зриви при старінні, К. Юнг бачив їх причину в тому, що в другу половину життя люди вступають невідготуваними. Роботи С. Грофа і Р. Моуді підтверджують, що прийняття життя і смерті в цілому не тільки знімає страх смерті, а й прикрашає пізні роки життя, надає їм особливого сенсу та забарвлення. Приймавши неминучість смерті, люди стають більш зосереджені на стані свого розуму, ніж фізичного тіла, тому вони самі здійснюють заспокійливий та стримуючий вплив на оточуючих. Близькість до смерті викликає в них прагнення завершити незакінчені справи, подбати про рідних [3].

Своє бачення місця старості в загальному процесі онтогенезу пропонує М. Єрмолаєва. Вона вважає, що старість має особливе призначення, специфічну роль у системі життєвого циклу людини: саме старість окреслює загальну перспективу розвитку особистості, забезпечує зв'язок часів і поколінь. Тільки з позиції старості можна глибоко зрозуміти і пояснити життя як ціле, його сутність і сенс, його зобов'язання перед попередніми і зв'язок із наступними поколіннями [3].

Старість – це час відстояного споглядання, солодких спогадів, вищої духовної зрілості, відновлення втрачених зв'язків, передчуття близького перетворення життя. Мудрі старці долучаються до таємничої доцільності світу у всій її глибині й доброті, вони вже проникають поглядом у потойбічне життя і готові благословити свій земний кінець [4].

З часом індивід досягає повного й чіткого усвідомлення сутності реальності, людини і своєї власної вищої природи. Старіюча людина починає розвивати більш послідовні концептуальні погляди, що дозволяє їй краще зрозуміти все, що вона бачить і переживає. На всіх стадіях розвитку люди можуть прагнути бути етичними і добрими, але, мабуть, лише містичний досвід зрілої людини і, народжена з

нього мудрість, є запорукою однозначної відповіді на запитання про те, навіщо бути моральним. Без безпосереднього усвідомлення єдності особистості зі всіма людьми і всім життям можна тільки намагатися придумувати способи виправдання морального життя, розглядаючи й зіставляючи ідеї справедливості і думки різних людей. Дослідник морального розвитку Л. Кольберг зробив висновок, що навіть найвищий рівень аргументування справедливості не може адекватно обґрунтувати необхідність людини бути справедливою, моральною в несправедливому світі. Моральна орієнтація заснована на певного роду трансцендентальному або містичному досвіді – безпосередньому переживанні рівня, на якому внутрішня сутність людини і всесвіт виявляються єдиним [5].

О. Зінченко вважає, що для цього вікового періоду характерне досягнення нової форми еґо-ідентичності та цілісності. Зовнішня оцінка втрачає своє першорядне значення та значно зменшується боротьба за визнання соціумом, що зумовлює відхід від дріб'язкових інтересів та звернення до головних цінностей життя, адекватну переоцінку власних бажань, можливість набуття мудрості. Провідним видом діяльності в літньому віці виступає особлива внутрішня робота, яка спрямована на сприйняття власного життєвого шляху. Результатом цієї внутрішньої роботи є усвідомлення не лише поточного, а й усього прожитого життя. Людині літнього віку необхідно виконати два види роботи, з одного боку, усвідомити необхідність завершити те, що можна завершити, а з іншого, визнати недосконалість як себе, так і соціуму, та відчуті межі можливого для виконання [2].

Важливим доповненням психологічного осмислення проблеми старості є аналіз її бачення в релігійній та філософській літературі. Дослідниця геронтософських аспектів буддизму А. Ангелова вважає, що хоча старість є вкрай непривабливим фізичним станом, її осмислення в буддійському світогляді позбавлене геронтофобії. Старість постає яскравим символом ілюзорності та скороминущості людського світу. Молодість, яка асоціюється зі здоров'ям та красою, в буддійському світогляді не протиставляється старості, адже тлінне тіло в будь-якому віці може приносити страждання, а людські розчарування не залежать від віку. Водночас, як молодий вік несе різноманітні спокуси, що ускладнюють духовне пробудження, старечий вік, на думку

буддистів, унаслідок обмеження соціальної діяльності та фізичних потреб, є сприятливим для духовного життя. Тілесні страждання, які посилюються на схилі літ, спонукають до смиренного прийняття законів буття. Накопичений життєвий досвід може бути добрим підґрунтям для зміцнення віри. У християнстві старість постає як поріг перед кроком у вічність, як перехідний стан, сповнений метафізичного значення, як той буттєвий етап, що найбільше відповідає християнським ідеалам, адже людина в старості опиняється в умовах, сприятливих до пізнання божественної благодаті. Потенційна близькість старих до «царства божого» має викликати повагу в решти людей. Тіло, ослаблене за рахунок хвороб і втрати життєвих сил, не обтяжує душу, послаблення статевого інстинкту створює більш сприятливі умови для духовного просвітлення. Духовна старість є цінним часом, відпущеним для каяття, ступенем на шляху до Бога. Отже, християнська культура розглядає старість як «метафізичний вік», перехідний стан між поцейбічним та потойбічними світами, як період особливої мудрості, що потребує шанобливого ставлення з боку суспільства, як час, особливо сприятливий для духовного зростання [1].

Здійснений теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що старість має особливе призначення, виконує специфічну роль у системі життєвого циклу людини. Усвідомлення екзистенційної сутності старості дозволить науковцям побудувати модель старості як найкращого періоду для досягнення божественної мудрості, розробити продуктивні шляхи психологічного супроводу людей цього періоду, нові суспільні стратегії щодо формування ставлення до старості та усвідомлення значущості духовного досвіду людей цієї вікової категорії.

Література

1. Ангелова А. О. Архетипіка старості в релігійній традиції : дис. ... док. філософ. наук: 09.00.11. Київ, 2018. 469 с.
2. Зінченко О. С. Психологічні особливості людей літнього віку: теоретичний аналіз проблеми. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. *Психолого-педагогічні науки*. 2015. № 2. С. 28–34.

3. Ермолаева М. В. Практическая психология старости. Москва: ЭКСМО- Пресс, 2002. 318 с.
4. Ильин И. А. Поющее сердце. Книга тихих созерцаний. Москва: ТД «Белый город», 2015. 175 с.
5. Уолш Р. Основания духовности. Москва: Академический Проект, 2000. С. 3–56.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

ЗБІРНИК СТАТЕЙ

VI Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції
Глухів (20-21 листопада 2020 року)

Загальна редакція – Н. М. Ільїна
Відповідальні за випуск – А. В. Журавель, О. В. Зінченко
Комп'ютерна верстка – К. В. Старченко

Здано до друку 12.02.2020. Підписано до друку 19.02.2020. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 13,48. Обл.-вид. арк. 11,26.
Наклад 300 прим. Замовлення № 017. Ціна договірна.

Видавець: Вінниченко М. Д.

40022, Україна, м. Суми, вул. Бельгійська, 9/10.

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 2314 від 14 жовтня 2005 року

Виготівник: ФОП Ткачов О.О., sumskya-80@ukr.net.

Усі права застережені.